

AZ ELBESZÉLŐ NŐI SZUBJEKTUM. A HÉTKÖZNAPI TÖRTÉNETÍRÁS STRUKTÚRÁI OLVASÓI LEVELEKBEN¹

KEGYESNÉ SZEKERES ERIKA

Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet, Német Nyelv- és
Irodalomtudományi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
kegyeserika@citromail.hu

Kivonat: A napló- és a levélírást Virginia Woolf tipikusan női műfajként tartja számon. Elemzők szerint a szöveg írójának nemét általában elárulja a szöveg, s előbb-utóbb kiderül az igazság (Lindhoff 1995). A „nők hangjára” irányuló kutatások egyik célja az, hogy összeállítsák azt a katalógust, amely azokat a speciális disztribúciókat tartalmazza, amelyek a női írók és a női írásmód jellemző jegyeiként határozhatók meg. A nőként való megszólalás a következő kérdést veti fel: van-e a nőknek az énről és a társas valóságról szóló, az uralkodó diskurzus nyelvhasználati eszközeitől eltérő önkifejezési módja (vö. Gal 2001: 165). Ezt a kérdést az elemzések elsősorban szépirodalmi és önéletrajzi írások alapján próbálják megválaszolni. Viszonylag kevés elemzés foglalkozik a hétköznapi szövegtípusokkal. Az alábbi elemzés a *Nők Lapja* hasábjain 1960 és 2002 között megjelent olvasói levelekből összeállított korpusz alapján keresi a választ az előbbi kérdésre.

Kulcsszavak: női beszédmód, női írásmód, női levélírói hagyományok, olvasói levelek

Bevezetés: Női levélírói hagyományok

Az antik levélírói hagyományokkal² először a női levélírók szakítottak, közöttük is elsőként a XIV–XV. század ismert német családjainak nőtagjai (Maria von Burgund, Anna von Brandenburg, Sidonie von Sachsen), hiszen kevésbé formális és stílusjegyeiben is az élőbeszédet jobban követő leveleket váltottak egymással (vö. Kroll 2002). A XVII–XVIII. század irodalmi szempontból is jelentős írónői szintén előnyben részesítették a magánjellegű levelezésben a szóbeli közlésekre hasonlító elemeket. A XVII. századi írónők irodalmi tevékenységüket kiterjesztették a nyilvánosság elé is tárható levelekre, hiszen levelezésüket kötetekben is megjelentették, s levélfüzerekből álló írásokat is publikáltak. A női írók körében kedveltek a kommunikatív partnert feltételező műfajok (pl. levél, pamflet, satirikus költemények) (Schabert 1995). A női levélírás történetének elemzése rávilágított, hogy nyomon követhetjük általa a sajátosan női konverzációs kultúrát (Weigel 1983). A XVIII. század fordulójától megerősödik a női levélírás tradíciója, összekapcsolódva azzal a szemléletváltással, hogy a levél nem csupán életrajzi epizódokat beszél el, s nemcsak mások életének eseményeit kommentálja, hanem önreflexió is egyben (Becker-Cantarino 1999). A XVIII. század női leveleiben maga a levélíró a levél legfőbb szereplője, aki szubjektíven látja, és így is láttatja az élet dolgait, azaz női szempontú társadalomrajzot ad. A sajátosan szubjektív látásmódból íródott levél középpontjában álló *én* nem politikai és társadalomkritikai szempontból értékeli a kor eseményeit. Ez lényeges látásmódbeli különbség, hiszen a férfiak által írt levelekben általában háttérbe szorul a levélíró énje, s helyébe lép, fölébe rendelődik a társadalmi és politikai valóság (vö. Becker-Cantarino 1999: 133). A női levelek stílusára a személyes hangvétel, a formalitások kerülése, az

érzelmelek nyílt kimondása jellemző, akár a barátnőknek, akár a hitvesnek íródtak. Becker-Cantarino (1999) megállapítja, hogy a női levél valójában egy jelen nem lévő személlyel folytatott képzeletbeli párbeszéd. Ez határozza meg a nyelvhasználati eszközöket is: egymásba fonódó asszociációs láncok, halmozott jelzőhasználat, emóciókat ecsetelő leírások, gyakori közbeékelések, közbevetések. A XIX. század női levélíróinak levélváltásait már a korra jellemző romantikus-szентimentális szenvedélyesség fűtötte (Kuppler 1995).

A nők azzal a pragmatikai céllal írnak levelet, hogy dokumentálják a női tapasztalatokat (Bovenschen 1976). A magánlevél soraiban a női élettérről a nők „női nyelven” írnak, azaz retorikailag olyan hagyományt teremtettek, amely megengedi a gondolatok csapongását, a lazább szintaktikai szerkesztést, a gazdag érzelmkifejezést. A női levélírás különböző történelmi és politikai korokban dokumentálja a nő életét, életterét, életminőségét, mentalitását és problémáit (vö. Becker-Cantario 1999). A női levelek sikeresen valósították meg a fenti célkitűzést, s szociális kapcsolati hálót jelentettek a levélírók számára. A fiktív levelek a valóságban nem létező szociális kapcsolatok helyébe tudtak lépni.

Erre utal Virginia Woolf megjegyzése is, hogy a női írók a levélírásban és a levélírás hagyományain iskolázódtak: Ha Dorothy Osborne 1827-ben született volna, regényeket írt volna, ha 1527-ben, akkor egyáltalán nem írt volna, de ő 1627-ben született, s abban az időben illetlen és nevetséges dolog volt, ha egy nő könyvet írt, de egyáltalán nem volt illetlen vagy nevetséges levelet írni. Ezzel a magyarázattal vezeti be Woolf az 1928-ban írt *Dorothy Osborne's 'Letters'* című esszéjéből ismert híres mondatát: „S a hallgatás ekképpen tört meg (...)”. (idézi Becker-Cantarino 1999: 130). A levélíró pozíciójából megszólaló nő máig érvényesen sajátos kommunikációs formát talált az önkifejezésre és az önreflexióra. A levélírással mint sajátosan női műfajjal és a levélformában íródott napló stíláris jegyeivel foglalkozik Runge és Steinbrügge (1991) kötete, a szerzők több német nyelvű levélkorpusz anyagát vizsgálják és arra a következtetésre jutnak, hogy a női levelekből teljes élettörténetek bontakoznak ki. A női levélíró hagyományokat a történetiség szempontjából vizsgálja Hämmerle és Sauer (2004) kötete, amelyben a női íráskultúra témáit, levélformáit és műfajait követik nyomon a német kultúrtörténetbe ágyazva a XVI. századtól napjainkig.

1. Élettörténetek és narratívák

A levelek pragmatikai, stíláris és nyelvhasználati szempontból is többféleképpen csoportosíthatók (pl. hivatalos levél, magánlevél, búcsúlevél, úti beszámoló stb.). A magánlevelek önéletrajzi elemei ún. *narratívák*. A levélírás elbeszélői technikáira koncentrálnak a vizsgálatok fontos szempontja a szöveg idő-, tér- és szerkezeti struktúráinak elemzése. A szövegekben előforduló elbeszélői technikák visszatükrözik a női írók sajátos, de kultúraspecifikus tapasztalatait (Nünning és Nünning 2004). A gender szempontot is érvényesítő elemzések közös kiindulópontja, hogy egyrészt az elbeszélő közlési és megszólalási pozíciója a női és a férfi valóság-konceptumoknak releváns közvetítője, másrészt pedig a biológiai és a társadalmi nem olyan kategóriák, amelyek képesek befolyásolni a valóság szemléletét és a valóság-konceptumok tartalmát (Nünning és Nünning 2004).

A feminista narratológia (bővebben Nünning és Nünning 2004) eredményei jól alkalmazhatók hétköznapi szövegtípusok elemzésében is, például az *életút-történet narratíva-elemzéseinek* esetében.

Benard és Schlaffer (1992) például német női karriertörténeteket vizsgált. Az elbeszélő női pozíció lényegét a vizsgálat alapján a következőkben határozhatjuk meg: „Amikor a nők az életükre vonatkozó terveikről beszéltek, sokszor könnyű szédülés fogott el bennünket. Mintha két hangot hallottunk volna egyszerre. Az első az interjúalanyunké volt. A második viszont egy idegen hang, amely folyton közbecsúszott, és mint valami hallucináció kísérte az előzőt. A nő hangja arról beszélt, milyen jó lenne egyszer valami érdekes szakmai feladatot kapni (...). A másik hang ezzel szemben az otthonról duruzsolt (...)” (1992: 6). A magnószalagra rögzített karriertörténet narratíváiban megszólaló nők mintegy saját maguk számára magyarázzák döntéseik helyességét, érveket sorakoztatnak fel, hogy önmagukat meggyőzzék, s ezáltal „feloldozást” nyerjenek anyai vagy családi kötelezettségeik alól, vagy éppen önigazolást találjanak kényszerű helyzetükre. A szerzők által lejegyzett női élettörténetekben a szövegösszetartó erőt ezek az argumentációs láncok alkották, s nem a történet időbeliségére helyeződött a hangsúly. Az életutak ún. egyvonalas szerkezetet mutattak, mert egyetlen probléma bemutatására fókuszáltak (anyaság-karrier), de az adott problémát több szempontból közelítették meg.

Schmidbauer (1993) terápiás beszélgetéseket jegyzett fel, amelyekből az állapítható meg, hogy a női beszélők narratíváikban önmaguk, partnerük bemutatásakor sajátos retorikai stratégiát alkalmaztak. Az egyes állításokat egy-egy kis történetbe ágyazva igyekeztek bizonyítani. A kisebb történetek a beszélgetések végére teljes élettörténetté álltak össze.

Ries (1997) a peresztrojka kontextusában figyelt fel a női és a férfi narratívák különbözőségére. A női beszélők (középkorú és idősebb korosztály) színes, pontosabban kiszínezett és „valótlan” életmeséket adtak elő a mindennapi élet különféle eseményeiről, feltételes módot használva, hogy mit cselekedtek volna a nap során, ha a körülmények azt lehetővé tették volna. Bár narratíváik magabiztosságról és határozottságról árulkodtak, mégis a szenvedés diskurzusává váltak, akkor is, ha nem panaszkodtak, és nem siránkoztak, hanem meg nem történt történeteket szőttek, amelyek arról szóltak, hogy milyen lehetne az életük, ha.... (pl. Elmentem reggel a piacra, s ha kaptam volna kecskesajtot, bizony, nagyon finom, friss és ropogós tésztát készíthettem volna.). A női narratívákban csak csattanóként, mintegy lezárásképpen jelent meg a valóság: „S minthogy úgyse lehet kecskesajtot kapni, csak káposztás lepény lesz ma is”.

2. Magyar vonatkozású levéltípusú élettörténet-vizsgálatok a narratíva-elemzés tárgyköréből

2.1. A nyelvhasználat szegmense az attitűd-vizsgálatokban

Neményi Mária (1999) szociológiai attitűd-vizsgálat keretében jutott arra az eredményre, hogy szövegszerkezeti szempontból a középkorú nők által elmesélt élettörténetekben az anyaság a központi téma, szinte függetlenül attól, hogy az elbeszélőnek van-e gyereke, vagy nincs. Az életút-interjúkat olvasva a nyelvhasználat tekintetében úgy tűnik, hogy az alárendelődő típusba tartozó nők kevesebb jövőre utaló szót, kifejezést és jövő időben álló grammatikai szerkezetet használtak, míg a független nők szövegeiben a jövőre utaló nyelvi elemek száma magasabb volt.

Lévai Katalin (2003) egy rádiós pályázatra beérkezett leveleket elemzett, s a női írásgyakorlatot összefoglalóan magántörténelemnek nevezte. A vizsgálat célja az volt, hogy az írásművekből kiderüljön, mit jelent és hogyan értelmezhető a nők számára a siker fogalma. Az írások elemzéséből világossá vált, hogy a nők írásukkal nem pusztán emlékekre reflektáltak, s nem is önmagukat állították a történetek középpontjába, hanem úgy nyilvánultak meg a magyar történelem egy bizonyos szakaszáról, hogy az ahhoz fűződő érzelmi viszonyulásukat fejtették ki. Emellett a megnyilatkozás valódi célja „a megszerzett tudás, a tapasztalat átadása”, de mindenekelőtt azé az érzelmé, amely az írásban megfogalmazódik (vö. Lévai 2003: 132). Ebből következik, hogy a szöveg szerkezetileg az érzelmek szemléletes leírásából tevődik össze. A magánélet érzelmes eseményei (szerelem, házasság, gyermekszülés) beleszövődnek a „nagy magyar történelembe”.

„E sorsfordító történések az életrajzok lehangsúlyosabb részleteiként emelkednek ki, különösen akkor, ha viszontagságokkal és küzdelmekkel jártak együtt. Mellettük számtalan külső esemény érdektelenségbe vész, kívül reked az elbeszélő horizontján, a nagypolitika viharai legfeljebb 'háttér-zöngék' a személyes életutak feltárása során” – összegzi a szerző (2003: 132). A szó szoros értelmében véve a magyar kontextusban nincs karrier- vagy sikertörténet, csak hivatástudat-történet és szenvedéstörténet. A siker a magánéletre korlátozódik, s sikeres az a nő, aki nem kerül konfliktusba szerepeivel, aki csendesen és nyugodtan éli mindennapjait. Ugyanakkor: „a történetek mögé képzelhető egy komplex másik világ, amely azonban csak elmosódva érzékelhető az írások takarásában” (Lévai 2003: 135), s ez a meg nem valósult álmok világa.

Kende Anna (2001) írása szülési élménybeszámolók, ún. szüléstörténetek narratíváit vizsgálta meg, s azt állapította meg, hogy a levelek többsége a szülés fázisait verbalizálta kronológiai sorrendben, az első fájásoktól kezdve a baba felsírásáig. A levelek tartalomelemzéssel kiszűrt leggyakoribb változói a következők voltak: a tárgyi körülmények a levelek 66%-ában voltak fókusz pozícióban, a szüléssel kapcsolatos személyi körülményekre a levelek 75%-a fókuszált. Érdekes módon a narratívák többségében nem az érzelmek domináltak. A levélírók többsége tárgyilagos beszámolót adott a szülésről, ügyelve az orvosi terminológiai helyes használatára. Ugyanakkor: a nők számára központi szerep jutott a kommunikációnak, erre a pontra valamennyi levélíró részletesen kitért. Beszámoltak arról, milyen hangnemben és mennyire érthető szavakkal kommunikáltak velük a kórházi dolgozók. A szüléstörténetek elemzése kiterjedt a levélíró pozíciójának vizsgálatára is. A levélíró nők többsége (86%) a páciens pozícióból nyilatkozott, s mindössze a kismamák 28%-a szólalt meg az anya pozíciójából. Mindebből arra következtethetünk, hogy a szülésélmény domináns diskurzusa nem az anyává válás körül forog, hanem a szüléssel kapcsolatos orvosi teendők körül: a nő kiszolgáltatott pozícióból éli meg gyermeke születését.

2. 2. A nyelvhasználat szegmense nyelvészeti vizsgálatokban

Nagy Ferenc (1980) öngyilkosságot elkövetett személyek leveleiben és rágalmazó levelekben is talált sajátos női narratív elemeket. A női búcsúlevélírók például kimondottan szép, kedveskedő megszólításokat, a levélben említett személyek esetében elsősorban becéző és becenévalakokat használtak. A női levélírótól származó rágalmazó és zsaroló típusú levelekben ezzel ellentétes tendencia rajzolódott ki: durva szóhasználat, szitokszórás, szimbolikus átkozódás és balszerencsét hozó jósálatok. Az elemzett búcsúlevelekből és

zsaroló levelekből az is kitűnt, hogy a nők kevésbé ténszerűen és tárgyilagosan közölték az események sorrendiségét, annak ok-okozati láncolatát szinte figyelmen kívül is hagyták.

A női búcsúlevélírók stílusa és szóhasználatja összességében lírai hangvételű volt, és „csak a szépre emlékeztek”, arra kérve hozzátartozóikat, hogy velük kapcsolatban is csak a szépre emlékezzenek. Nagy Ferenc (1980) egyértelműen nőies vonásnak minősítette az ún. „lírai kulcsszavak” (pl. *életem fekete gyémántja, a te könnyes feleséged, boldogságom kék madara*) szisztematikus előfordulását, melyek sokszor metaforikus értelemben véve romantikus és szép képeket elevenítettek fel a levélíró életéből. Az idézett vizsgálat azt is megmutatta, hogy a nők mind a rágalmazó, mind a zsaroló és a búcsúlevél szövegtípusában közlékenyebbek voltak, mint a férfiak, s jobban ügyeltek a részletek kidolgozására, a körülmények pontos bemutatására. Ennek oka lehet, hogy egyszerűen más céllal írja a nő és a férfi a zsarolólevelet és a búcsúlevelet. A nő szándéka az, hogy az olvasó (a hátrahagyott férj, a férj szeretője stb.) megértse tettének indítékait, s mintegy belássa, hogy a levél írója a szándékolt cselekvés véghezvitelére kényszerült, vagyis a női levélírók az olvasó empátiás készségére bízzák magukat.

Szalai Ágnes (1976) a Magyar Rádióba beérkező magánjellegű leveleket szintaktikai szerveződésük szempontjából elemezte, s úgy találta, hogy a nők több modális partikulát használnak, mint a férfi levélírók. A partikulát tartalmazó szerkezeteknek a női levelekben gyakran elsődleges szövegösszetartó szerepe is volt, mert a mondatok struktúráját tekintve a nők egyértelműen preferálták a lazább szintaktikai fűzésű összetett mondatokat. A mondatok megszerkesztettségi mutatója, azaz a fő- és a tagmondatok egymáshoz való arányítása alapján megállapítható, hogy a női levélírók mondatai bonyolultabbak. A nők előnyben részesítették a több főmondatból álló, több közbevetést, közbeékelést tartalmazó, a mondanivaló fő irányától gyakorta elkalandozó, részletinformációkat közbevető mondatyszerkesztési technikát.

Nagy Ferenc és szerzőtársai (1983) vizsgálata reprezentatív mintavételen alapult, összesen 200 hivatalos levél (panaszlevél, beadvány, feljelentés) és 200, a Magyar Rádióhoz címzett panaszos vagy segítségkérő levél elemzését végezték el. A magyarázó és következtető mondatok használata nem bizonyult tipikusan női nyelvhasználati elemnek, sokkal inkább jellemző volt a hasonlító mondatok használata.

3. Életmesék a *Nők Lapja* hasábjain

3.1. A korpusz és a műfaj

A narratíva elemzések részben igazolták, hogy az életrajzi momentumok, élettörténetek és sorsfordító események szóbeli vagy írásbeli bemutatása kulturálisan sztereotip mintázatokra épül, és általában időrendi vagy oksági szerveződést mutat. Jelen elemzés célja, hogy a szövegeken keresztül és a szövegek felszíni szerveződési formáiban megkíséreljük kimutatni, hogyan konstruálódik meg a hétköznapi nők elbeszélője az olvasói levelek sajátos műfaján belül. A vizsgált műfaj úgy definiálható, mint *epizodikus élettörténeti elbeszélés* írott formában. Megjelenítődési formája leggyakrabban az olvasói levél, amely szövegszerkezeti és nyelvhasználati jegyeit tekintve bizonyos értelemben véve átmenetet képez a magánjellegű közlés és a nyilvánosságnak szánt megnyilatkozás között, hiszen a levél írója tisztában van azzal, hogy olvasói levele a lapban (esetleges korrektúra után) megjelenik, ennek ellenére a megfogalmazás módjában mégis jobban kötődik a személyes közlés nyelvhasználati konvencióihoz, mint a hivatalos levél stílusai jellemzőihez.

Az elemzett korpuszban szerepelnek olyan olvasói levelek, amelyek úgyszólván *kis életregények teli életrajzi adalékokkal, szociális beszámolók, vagy tanácsot kérő panaszos hangvételű* levelek, ill. olyanok, amelyek egyszerűen azért íródtak, mert a megnyilatkozó/megnyilvánuló női szubjektum a levélírásban keresett menedéket, feloldódást, meghallgatást. A *Nők Lapja* hasábjain az olvasókat a szerkesztők is biztatják az írásra. A *Nők Lapja* indulása óta több olyan fórumot is működtetett, ahová az olvasók leveleiket beküldhették. Ilyenek voltak például az *Ügyes-bajos dolgok*, a *Hétköznapi örültségek*, a *Nők Lapja – Levélváltás*, *A hét levele*, a *Hölgyválasz*, a *Magánügyben* és a sokáig nagyon népszerű, többször is újra induló *Ne félj, mesélj!* címet viselő rovatok.

3. 2. Paradigma-váltás és szemantikai fordulat

A női olvasói leveleket a *Nők Lapja* archívumából és friss számaiból válogattam. Az archivált levelek száma kevesebb volt, mint az utóbbi évekből származó példaanyag száma, de így is több mint 250 levelet elemeztem. A korpuszt alkotó időszakban (1960-2002) paradigma-váltásról és bizonyos mértékben szemantikai fordulatról beszélhetünk, abban a tekintetben, hogy a női olvasók leveleiben egészen a 90-es évekig dominálnak a panaszkodó, a sorsot ostorozó, az önsajnálatról tanúskodó, és egyúttal mások sajnálatát is kiváltani igyekvő levelek. A 90-es évek elején párhuzamosan van jelen a panaszlevél és az „új” típusú női levélírást megelőlegező olvasói levél típus. Ebben a levelek szerzői érzelmi kerettörténetet hoznak létre, és a 90-es évek előtti, többnyire negatív konnotációjú életmesét, ha lassan is, de felváltja a pozitív konnotációjú életrajzi elbeszélés, amely sokszor tanmeseként funkcionál, még akkor is, ha a levélíró az adott levélben életének egy-egy szomorú epizódját mondja el mások okulására.

A paradigma-váltás után íródott és az olvasói levelek között közölt „új” szempontú történetekre jellemző, hogy tudatosan kerülnek az élet nehézségeiről szóló beszámolókat, s finom képi elemeket ötvöző lírai stílusban emelik ki az élet szép pillanatait. Az egyik levélíró így fogalmazza meg a fentiekben leírt paradigma-váltás lényegét: *Történetemben az a gyönyörű, hogy hétköznapi.* A 90-es évek után tollat ragadó írásainak célja, hogy számot adjanak hétköznapi életük hétköznapi dolgairól, miközben megőrkítik azt, *hogy a fény túlragyogja az árnyakat.* A paradigma-váltás szemantikai fordulatot hozott magával, ugyanis a levélírók a 90-es évektől kezdve nem olyan erőteljes szófordulatokkal és hangulatfestő kifejezésekkel ecsetelik csalódottságukat és elkeseredettségüket, mint korábban, a hangvétel bizakodó, kiutat kereső, problémamegoldó jellegű. A *Nők Lapjában* közölt olvasói levelek dátuma alapján megállapítható, hogy a 60-as évek egyik tipikus levélkezdő szófordulata a következő volt: *Átlagos körülmények között, de boldogan élek.* A levél soraiból azonban éppen a levélíró boldogtalanságára derül fény. Ez a kontraszt a szemantikai fordulat utáni levelekre nem vonatkozik. Az „új” levélírói stílusra sokkal jellemzőbb a finom ironia, a szójátékokban bővelkedő, választékos fogalmazásmód, néhány esetben az önironia. A szójáték retorikai szerepét és az ironia szövegszervező erejét példázzák a következő levélrészletek²:

(1) *Imádom a szárnyeteget, ti. az én rosszakaró, minden hájjal megkent vezéremet, a világ legrosszabb, legelvetemültebb és legutálatosabb főnökének köszönhetem ugyanis a boldogságomat. Vajon gutaütést kap-e a karácsonykor tartandó esküvőmön? Meg kell hívni, megérdemli.*

(2) *Boldogság? Nos mi kell hozzá? Kell hozzá 2 dl türelem, 1 csésze jószág, 4 kanál jóakarát, 1 csipetnyi reménység, 1 adag hit. Tégy még hozzá kétmaroknyi toleranciát, és ugyanennyi jókedvet, hintsd meg szeretettel, hagyd összeérni kicsit, és lesz egy jó napod. Ha elég kitartóan és ügyesen gyakorolod e receptet, meglátod, boldog leszel.*

A régi idők „szlogenje” a következőképpen hangzott: a szeretet győzedelmeskedhet, de sosem a levélíró életében, az ő élete kilátástalan és megváltoztathatatlan. Az új típusú olvasói levelekben a nehézségek közepette is rátalálunk – ahogy az egyik olvasó írja – a *kis boldogságmorzsákra*, amelyek a *szépen világító csillagokban, aranyszínű búzakalászkokban, csendesen kopogó esőcseppekben és kéken fodrozódó hullámokban* mintegy megszemélyesíthetnek. Ezek a szófordulatok gyakran visszaköszönnek az olvasói levelekben, ezért narratíva-motívumoknak tekinthetők.

Mivel magyarázható a 90-es évektől kezdődően a női olvasói levelekben bekövetkezett tartalmi és stílári változás? Részben szerepet játszhat benne, hogy a régebbi dátumozással ellátott levelekben főleg középkorú és idősebb női olvasók számoltak be életútjukról, s a múltra visszatekintve mutatták be, *hogyan mentek tönkre családok és életek*. Napjainkban a *Nők Lapja* profilja megváltozott, megszólítja a fiatalabb generációt is, figyelembe véve és követve a fiatalabb korosztály nyelvhasználatát. A fiatalabb olvasók is beleszövik leveleikbe az élet apró-cseprő gondjait, de sokkal lendületesebben és modernebb szóhasználattal fogalmazva.

(3) *Ma úgy beragyog a nap, mintha csakis engem akarna bearanyozni. De én mégsem lehetek boldog, mert annyi a gondom-bajom, hogy felsorolni se tudom. Nos, itt vannak először is a gyerekek, kicsik-nagyok, aztán ott vannak a munkahelyi problémák, hogy a férjemmel való kifáradt vagy inkább elfáradt kapcsolatmról már ne is beszéljek.*

Ugyanakkor az életkori és korosztályi sajátosságok mellett nem tekinthetünk el attól sem, hogy a vizsgálat időintervallumának politikai és társadalmi eseményeire figyelemmel legyünk. A rendszerváltás előtt a nők helyzetén központilag akartak javítani, s erőltetett nőpolitikát folytattak. Ennek ellenére a korpuszban szereplő levelekben, a hétköznapi narratívákban megfigyelhető megszólalási módban ez nem érzékelhető. A levélírók saját mikroviláguk történeiseiről írnak, s még implicit utalást sem tesznek a nagypolitika eseményeire. A levélíró nők saját életszférájukon belül vágnak megértésre, s figyelmen kívül hagyják a feléjük fordult, a korszakot jellemző társadalmi érdeklődést. A rendszerváltás előtti időkre datálható levelekben az írás gyógy mód, de egyben kényszer is, hogy a levélíró hétköznapi problémáit végre valaki meghallgassa. Ez azonban felemás narratívákat eredményez, mert a meghallgatás és dolgok „kibeszélése” iránti vágy nem áll szinkronban a levélíró meggyőződésével, hogy levele (és problémája) senkit sem érdekel. Ezért is nagyon jellemző narratíva-motívum a *Bocsánat, hogy írtam-szindróma*. A korpusz egyetlen levele sem említi, hogy a politikai, társadalmi valóság hogyan függ össze a levélíró személyes életútjával, s egyetlen levél sem méltatja a kor nőpolitikájának „vívmányait”.

A rendszerváltás után fokozottan nehéz helyzetbe kerültek a nők: a munkanélküliség, a karrier összeegyeztethetlensége az anyaszereppel, a korábbi

nőpolitika kudarca egyaránt sújthatja őket. A levélíró nők ezeket a politikai és társadalmi problémákat explicit is megfogalmazták, 'tematizálják', de a rendszerváltás előtti időkből jellemző és az olvasói leveleket retorikailag meghatározó panaszáradat megszakad. A rendszerváltás után fokozottan van jelen a médiában a női életút, a női karrier nehézsége, a gyermekvállalás dilemmája, s ennek ellenére a *Nők Lapja* szerkesztőségébe levelet küldő nők – kis túlzással, de mondhatni, boldogabb hangvétellű leveleket vetnek papírra. Soraikban a problémák dacára a szépet, és a jót ragadják meg, ha csak a pillanat erejéig is.

A szövegek elemzése megmutatta, hogy az elemzett olvasói levelek tartalma és hangulatvilága valójában nem áll összhangban a kor társadalmi és politikai folyamataival, hanem mintegy azzal ellentétes és annak ellentmondó. Hogyan és mivel magyarázható ez a jelenség? Két dologgal minden bizonnyal összefügghet. Elsődlegesen azzal, hogy a nők számára megváltozott és átvértékelődött a nő fogalma. Másodlagosan pedig azzal, hogy a nők a lezajlott politikai és társadalmi változások hatására módosították a nőiségről és a női létről kialakított koncepciójukat, s a módosított értékrendben eltolódott a hangsúly a passzivitásból az aktivitás felé, az objektum pozíciójából a szubjektum felé. E megállapításokat támasztja alá a korpusz részletes elemzése is.

3. 3. Régi témák, régi gondok

Egészen a 80-as évekig visszamenően jól dokumentálható, hogy a levélíró a passzív ágens pozíciójából szól, aki *sebeit nyalogatja*, és a sorsot – sokszor a nagybetűs *Sorsot* – hibáztatja mindenért. A Sors miatt *csapnak össze feje felett a hullámok*, a sors *taszítja kétségbeesésbe az embert*, a sors *elől nincs kiút és menekvés*.

Ugyanez a passzivitás nyilvánul meg a következő kifejezések gyakori használatában is: *sorsom úgy alakult*, *a sorsom felém taszította őt*, *a sors nekem szánta őt*, *sorsomban volt ez megírva*. A sors gyakran a hűtlen kedves szerepébe bújik, s a levélíró *hiába kémseli az ég csillagait*. A sors azonban nemcsak a bánatért, hanem az örömért is „felelős”: *és megadta nekem a sors*, *és sorsom jobbra fordult*, *ismét gyengéd volt hozzám sorsom folyása*, *és hál istennek, felém sodorta őt a sors* – írják többen is. A közelmúltban íródott levelekben a nők úgygond *felveszik a harcot a sors ellen*, és életük aktív irányítójaként, szervezőjeként jelennek meg. Az ágens pozíciójából megszólaló női levélírók már nem akarják vállalni az áldozat szerepét, s határozottan elutasítják, hogy áldozatnak nevezzék őket. Ha ebben a kontextusban valamilyen szerep még jut a sorsnak, akkor az az, hogy *a sorsunk irányítható*:

(4) *Nagyon szeretem az érzelmes találkozásokat, a sorsdöntő randevúka szóval úgy akarom rendezni az életemet, hogy legalább egy három felvonásos opera hősnője lehessen, s ne holmi áldozati bárány mások oltárán.*

A 90-es évek előtt a nők általában azzal a pragmatikai fordulattal kezdték levelüket, hogy bocsánatot kértek, amiért a szerkesztőséget levelükkel zavarták, s lekicsinyelltek saját problémájukat azáltal, hogy expliciten megfogalmazták, mások problémái az övékéinél előbbre valók és jóval fontosabbak. Viszonylag gyakori motívum volt, esetenként még ma is előfordul az idősebb korosztály leveleiben, hogy a levélíró nem kér tanácsot, nem vár igazi, valóságos választ, hanem mindössze csak szeretné valakivel megosztani problémáját, bánatát, örömét, mintegy mások okulására élete történetét az olvasók, a nyilvánosság elé tárva. A fentebb elemzett szemantikai és retorikai fordulat előtt a nők gyakran azért írtak

olvasói levelet, hogy az írásban, az írás által megnyugvást, gyógyírt találjanak. Ez a narratíva-motívum az újabb keltezésű levelekben nem jellemző, sokkal inkább visszatérő motívum a kapcsolatorientáltság, a mások felé fordulás, a párbeszéd kezdeményezése a nőtársakkal:

(5) *Kedves Nők Lapja! Én nem kérek tanácsot, mert itt nincs is mit tanácsolni, jó magam is meg tudom ítélni életem dolgait. Örülnék azért, ha írna pár sort, néhány megnyugtató gondolatot.*

(6) *Aki ismer, bátornak tart, mégis már fél éve, hogy készülök megírni ezt a levelet. Most végre összeszedtem erőmet, és nem félek, mesélek.*

Korábban a levelek lezárásának is jellemző formája volt: a levélíró mintegy összegezett, saját maga és nőtársai számára megfogalmazta az olvasók elé tárt narratíva konklúzióját, konkrét üzenetet küldött nőtársainak, majd a köszönetnyilvánítás záróformulája következett: *Köszönöm, hogy ezt elmondhattam. / Köszönöm, hogy meghallgatott. / Hálásan köszönöm, hogy soraimat elolvasta. / Köszönöm, hogy ezt megírhattam.*

Gyakori retorikai fogás, hogy a levélíró részletezi az írás, a levél megírásának körülményeit is. A levélírást ekkor hosszú döntési folyamat előzi meg, vívódásnak lehetünk tanúi, hogy a megszólaló nő írjon-e egyáltalán, hogy közreadja-e gondolatait. E mögött a vívódás mögött azonban – talán várankozásainkkal ellentétben – általában nem a probléma okán keletkezett szégyenérzet húzódik meg, hanem az, hogy a levélíró nő keserű és szép gondolataival együtt is bizonytalan abban, hogy számot tarthat-e írása mások érdeklődésére, s hogy egyáltalán közlésre kerül-e majd. E bizonytalanság explicit megfogalmazását igen sok esetben a bizonytalanság miatti szabadkozás követi.

Sokan egyszerűen csak a levélírás kedvéért írnak, a papírra vetett gondolatért, míg másoknak az a meggyőződése, hogy nem az a legfontosabb, amit közölnek, hanem az, hogy volt bátorságuk leírni (és elküldeni) a levelet a szerkesztőségbe, vagy egyenesen egy bizonyos újságírónak címezve, de maguk mégis olyan értéktelennek tartják levelüket (és gondolataikat), hogy szinte biztosak abban, hogy írásuk a papírkosárban végzi. Ezeket a megállapításokat a következő levélrészletek igazolják, mint ahogyan azt is, hogy a megszólaló nő nemcsak saját elbeszélői pozícióját ítéli bizonytalanoknak, hanem abban sem biztos, hogy meg tudja-e fogalmazni mondanivalóját úgy, hogy az elnyerje az olvasó/szerkesztő tetszését. Ez utóbbi gondolat visszatérő narratíva-motívum formájában jelenik meg egyes levelekben, s szélsőséges példája, amikor az elbeszélő női levélíró levelének témája (élettörténete) mellett fogalmazásmódját is értéktelennek tartja.

(7) *Kedves Ildikó! Örülök, hogy végre papírra vetettem gondolataimat, még akkor is, ha a levelem a szemétkosárban végzi, mert meglehet, hogy mondanivalóm valójában senkit sem érdekel.*

(8) *Kedves Nők Lapja! Elnézést, hogy ilyen módon zaklatom Önöket.*

(9) *Kedves Szerkesztőnő! Csak azt akarom megírni, hogy ...*

(10) *Éjszaka van. Alszik a családom. Most tudok írni, és az éj szárnyai alatt talán sikerül kimondanom, amit gondolok.*

(11) *Tudom, hogy általában komoly dolgokkal fordulnak Önökhöz. Ezért kicsit bizonytalan is vagyok, hogy egy ilyen pitiáner ügyben ragadtam tollat, mint az enyém.*

(12) *Én már sokat írtam Önnek. De minden levelem itt lapul a fiók alján. Valahogy sohasem sikerült a fogalmazás.*

(13) *Nem tudom, meg tudom-e írni mindazt, amit gondolok. Nem tudom, ki tudom-e fejezni érzéseimet. Talán sikerül.*

A legutolsó példaként idézett szövegrészletben a *tud* ige valójában kettős kontextusba helyeződik: először a bizonytalanságra, majd a képességre és lehetőségekre utal. Az *írni tudás* ebben az esetben ugyanis azt is jelenti, hogy a levélíró nő ugyan vívódás árán, de elhatározza, hogy képes lesz a levél megírására, ugyanakkor problémáját az érintett pozíciójából megfogalmaznia nehézségekbe ütközik, s éppen a nyelvi kifejezőeszközök használata jelenti a problémát. Ebben a helyzetben a levélíró kettős korlát tartja fogva. Az alábbi idézetek is azt példázzák, hogy e kettős korlátozottság és bizonytalanság tudatában a levél legfontosabb funkciója az írás, s az írás ekképpen öngyógyító, önfelszabadító, önigazoló szerepet tölt be, voltaképpen tehát a tudás beigazolódását, a bizonytalanság megszűntetését kell látnunk benne. Az írás terápia, s ebben a keretben lényegtelennek válik, hogy a levél eljut-e a szerkesztőségbe.

(14) *Nos, ennyi a történetem. És még az sem biztos, hogy elküldöm Önnek. Lényeg, hogy végre kiírtam magamból. Muszáj volt.*

(15) *Azért írok, mert írnom kell. Nem tehetek mást.*

(16) *Azért írok, hogy megnyugodjak.*

(17) *Ne kíméljen, dobja ki a leveletem, de nekem el kellett mesélnem, ...*

(18) *Én nem várok választ, de jó volt valakinek elmondanom..*

(19) *Nem fogok panaszkodni, de fáj a lelkem. Nagyon. Nem fogom a problémáimmal sem fárasztani, de leírok egy esetet, ami velem történt. Önre bízom megítélni, tanulságos-e?*

(20) *Nos, előre sejtem, mit fog válaszolni. Mégis megírom ezt a levelet. Bízom abban, hogy elolvassa. Nekem ez is elég.*

(21) *Nos, leírtam hát. Végre. Leírtam, abban a reményben, hogy hátha közlésre érdemesnek találtatik, s akkor talán másoknak is hasznára válhat.*

(22) *De nekem ki kell írnom magamból történetem. Remélem, velem érez majd.*

(23) *Kedves Ildikó! Írok neked. A szerelemről. Ne válaszolj nekem, mert én csak azt szeretném megfogalmazni, ami éget, de nagyon.*

(24) *Éjjel van. Nagy a csend. Csak én nem alszom. Fogalmazom a bánatom. Talán ez majd enyhülést hoz.*

A korábbi, *Nők Lapjának* íródott olvasói levelekben a fatikus funkció nemcsak a megszólításban és a levelet lezáró búcsúformulában érvényesült, hanem a levél egészét meghatározta abban a tekintetben, hogy a levélíró a kapcsolatot a megszólítottal az egész szövegen keresztül tartja, hogy a megszólított újságíró/szerkesztő szolidaritását is folyamatosan biztosítsa. *Tudja, Ildikó, ... / Hát, ha Ön is látta volna, hogyan ... / Mondja, kedves, Ön mit tenne?*

3. 4. Új témák, új típusú problémák

Napjainkban egyre több szubjektív hangvételű levélben találkozunk a vetélytársnő ostromozásával. Az ehhez társuló szóhasználatban a negatív jelzők dominálnak: *bögyöske,*

piszkafa, dögös maca, karcsú öntudatka, nagypofájú cicamica, csontsovány madonna. A 80-as évek szóhasználatában maximum az *asszonyosság* megnevezésig vihette a vetélytársnő. A mai nők a negatív konnotáció tekintetében a férjüket sem kímélik: *bamba jószág, drágalátos pénznyelőgép, pipogya fráter, tutyimutyi.* A korábban leggyakrabban használt *életem párja* kifejezés a fentebb elemzett szemantikai fordulattal együtt tűnt el a levélírók szóhasználatából, vagy ha mégis felbukkan, pejoratív konnotáció társul hozzá. A szóhasználatban megfigyelhető változások között tarthatjuk számon a szexualitás explicitálódását is. A régebbi keltezésű olvasói levelekben a szexualitásra csak implicit utalások történtek: *legyeskedik körülötte; azt akarta, hogy legyenek kedves hozzá; lelkes udvarlásba fogott; nem akartam rögtön engedni neki; feltételek nélkül odadobtam magam; s akkor hozzám nyúlt; még ma is megérint, ha éppen kedve tartja.*

A szemantikai és retorikai narratíva-fordulat másik eleme a költőiség és a természet-motívumok gyakoribb beágyazása a narratívába. A következő levélrészletekben a levélírók e motívumokat a leírás szemléletesebbé tételére használták fel:

(25) *A nap sugarai ügyesen átfurakodtak az erdő sűrű lombkoronái között, megragyogtatva egy kis rétet, mintha angyalok pihenőhelye lenne.*

(26) *A lovak lába alatt ropogott a lesett-vágyott hó, fejük felett csattogtak a szélfűtta gallyak, a kiscsikók önfeledten pajkoskodtak a szűk ösvényen.*

Máskor a hasonlatok és a megszemélyesítések a felidézett hangulat, érzés különlegességét hivatottak hangsúlyozni. A legtöbb hasonlat nemcsak szemléletessé, hanem dinamikussá is teszi a szöveget.

(27) *Megfényesedett bennem minden és körülöttem úgy ragyogott a nap, mintha arany sugarai csakis rám mosolyognának, és csakis hozzám beszélnének.*

(28) *Olyan piros volt az ég, mint mikor az angyalok sütnék, és kemencéjük fénye rávilágít az égre.*

(29) *Egyikünk a fővitorla, másikunk a horgony. Megyünk is, meg is állunk néha-néha az élet vizén.*

(30) *A gyermekkori emlékek olyanok, mint a pólya, melengetnek bennünket.*

(31) *A jó szó, mint a fellobbanó fény mutatja az utat.*

Az elemzett női olvasói levelekben nemcsak a megszemélyesítésekből, hanem a hasonlatokból is igazi költői képek bontakoztak ki:

(32) *Tenyerével lágyan végigcirógatta a szépségesen szép képet, a szeme ragyogott, és ő is mosolyogott, mint aki bennfentes titkok nagy tudója.*

(33) *Gondolatban messze járt. Azon a távoli tájon, ahol eddig azt hitte, a madár sem jár, ő most otthon volt ott.*

(34) *Beletűrtam napfényben fürdő fűrtjeimbe, és ölemben madarat ringattam, s mint akinek jobb dolga sincsen, hagytam, hogy piros pántlikát kössön szívemre a dallam.*

A változás jele az is, hogy a természeti képek, hasonlatok, megszemélyesítések és metaforák – egyéb figyelemfelkeltő retorikai eszközökkel társulva, amilyen például a

szélesebb olvasóközönség megszólítása, a tegeződés – szövegszervező erővé lépnek elő az új típusú levelekben.

Különösen preferált elemnek bizonyultak azok a retorikai eszközök, amelyek az elbeszélt történet hangulatát idézik fel, vagy éppen a szöveg hangzásvilágát erősítik (pl. alliteráció, hangulatfestő és hangutánzó szavak, dinamikus igék, ellentét és párhuzam). Az alliterációk szép példái lehetnek a következő kifejezések: *bánatomban bolonddó bőgtem magam, fényben fürdő fűrtök, kopogó könnyeimmel küzdöttem*. Igazán nyomatékos szerep jut a felsorolt nyelvi eszközöknek az élet apró és természetes dolgainak ábrázolásában. Hasonló funkciót töltenek be a kontrasztok és a párhuzamok is. Az alábbiakban a fentebb felsorolt nyelvi eszközökre találunk egy-egy példát:

(35) *Varázslatos, fahéj illatú volt az éj, és én mégis az ágyamban zokogtam, de keservesen.*

(36) *Éjszakánként a szerelem vállán aludtam el, - pedig csak a férjem szuszogott mellettem.*

(37) *Reggelre hó esett. Hideg lett, de nekem mégis melegem volt, és a hó úgy olvadt el az arcomon, mintha sirtam volna.*

(38) *Igaz, cekkerem bálakötő madzagból, lábtörlőm kukoricacsuhéból, edényfogóm maradék fonálból van, mégis tudok egy s mást.*

(39) *Tegnap még csipogó madarat lehetett volna fogatni vele, ma már kiterítve fekszik a hideg koporsóban.*

Szintén kedvelt retorikai elem a proverbiumok használata, melyek szerepe az érvelés alátámasztása, szemléletessé tétele. Az egyik levélíró a szeretett férfiért vívott csata jogosságát azzal az ismert közmondással szemléltette, hogy tudvalévő, *két dudás nem fér meg egy csárdában*. Viszonylag kevés példát találunk dialogicitásra épülő levélrészletekre:

(40) *Reccs, mondta a szemüveg, és letörött. Fuccs a napnak, mondtam én.*

A fentiekben felsorakoztatott költői eszközök mellett – velük éles kontrasztot alkotva – napjaink modern női olvasói leveleiben erőteljesebben vannak jelen az ún. sztereotipikusan női nyelvhasználati elemek, például túlzófokban, kicsinyítő szerepben, közép- és felsőfokban álló melléknevek halmozása, a fokozó értelmű szókapcsolatok és a módosítószók gyakoribb használata.

(41) *Nahát, ez oltárian nevetséges volt.*

(42) *Rettenetes és szörnyű banális helyzet volt.*

(43) *Szörnyen bűdös presszóban találtam magam, ahol valami bűn rossz lötyit kortyolgattam.*

(44) *Másnap iszonyúan, szörnyen és borzasztóan rosszul éreztem magam.*

(45) *Őrületes kettősség sodort a vesztém felé.*

A fenti, tipikusan női nyelvhasználati elemekkel párhuzamosan megfigyelhető az újabb keltezésű női olvasói levelekben a szleng szóhasználat, s egyre gyakoribb az *-i* kicsinyítő képzős alakok előfordulása: *kis bögyi lány vagyok, én egy egyszerű csajsi vagyok, ömlik*

rám ez a maszlag, trendi, lesajnál, rendesen kifakadtam, vegetál, a zabálást mínuszba téve, kaja, bedobom magam, feltérképezi a formám stb.

Mindezen jelenségek hozadéka lehet, hogy napjainkban az írásbeli nyelvhasználati mód is egyre jobban közelít az élőbeszédre jellemző szerkezetekhez. Ez a legszembetűnőbben akkor nyilvánul meg, amikor a levélíró jelen idő egyes szám első személyű formában nyilatkozik meg, s közbevetéseket gyakran alkalmazó mondatokban beszéli el hétköznapjait:

(46) *Gyorsan összedobom a mamámtól tanult pakolást, azt az élesztőt – mert, hogy nagyon zsíros a bőröm, és ez mindig csodát tesz velem! – felkenem a hajfestéket is, és beleereszkedem egy jó nagy kád forró vízbe. Csodás!*

4. Összefoglalás

4.1. És mi az, ami nem változott?

Az elemzés rávilágított, hogy a hétköznapi nyelven megfogalmazott írások egy része „mini irodalmi alkotás”, hiszen oly sok költői eszköz és retorikai fogás fedezhető fel bennük! A levelek másik része a mikroszociológiai felvételek kategóriájába sorolható be. Ezek az olvasói levelek az élet lényegéről sajátos női beszédmódban íródott narratívák. Az üzenetátadás szándéka az elmúlt negyven évben, amelyet ez az elemzés átfogott, nem változott. Sokszor már a bevezető sorban megnyilvánul az olvasói levél megírásának szándéka, máskor a záróformulában kerül megemlítésre: *Elmesélem életem, hogy másoknak is gyógyulást hozzak. / Kedves Hölgytársaim, gondoljátok meg azt, amit leírtam!*

A régi és a mai írásokat egyaránt természetesség hatja át, az egyszerű történetek mögött emocionális narratívák rejtőznek. A lapban közölt életmesék többsége a következő narratíva-szerkezetet mutatja: egy teljesen hétköznapi és jelentéktelennek tűnő állításból szimbolikus értelmet hordozó, sajátosan női perspektíva explicitálódik: *Otthonunk egyik félreeső zugában ül egy aranyhágyasörű maci.* Ez a maci azonban a történetben az élet jelképévé válik. Egy másik történet pedig ott kezdődik, ahol minden végződik:

(47) *Kis boldogságom ringatta a papa az udvaron füttyörészett, énekelt neki, aztán hamarosan itt hagyott bennünket. Örökre. Szépen, csendben, boldogan, babát ringatva.*

A 90-es évektől kezdődően figyelhető meg, hogy az írások szerzői nem egy teljes élettörténetet kívánnak írásukba sűrítve bemutatni, hanem inkább csak egy érzést, egy emléket, egy pillanatot akarnak kiragadni, megörökíteni, felvillantani és jellemezni. Nyelvi eszközhasználatukat tekintve a lehető legpontosabban és legrészletesebben, hogy mások számára is tökéletesen átélhető legyen a narratíva kontextusa. Mindazonáltal az olvasói levelek legfőbb üzenete nem változott, csak korábban a levélíró az üzenetet teljes élettörténetének fonalába fűzte bele, a jelen levelei pedig egy-egy problémára fókuszáló pillanatfelvételek. A következő idézet jól példázza azt, hogy a 90-es évek előtt a női elbeszélők életmeséiket a jajszó, a bánat és a panasz narratívái köré szőtték:

(48) *Soha nem panaszkodtam, mindig magamba fojtottam bánatomat. Felemelt fővel jártam. Pedig az életem nem volt fáklyásmenet. Válás, kevés pénz, új*

házasság. De a fenébe! Én nem sírok, nem toporzékolok, és nem cirkuszolok. Mosolygok. Kínomban is.

A 90-es évektől a női olvasói levelek passzivitása felbomlani látszik, s előtérbe kerül a cselekvő női szubjektum, s egyre erőteljesebben fogalmazódik meg a megváltozott női életcél önálló narratívája:

(49) *Csak a család, a főzés, takarítás, aztán betegség és máris itt az öregség. Nem, nem és nem! Ez nem elég. Nem akarok én feltörekvő nő lenni, ismert vagy híres. Csak egy kicsit NŐ lenni! És lehetőleg most mindjárt. Boldognak kell lennem. Kell!*

A *Nők Lapja* hasábjain közölt női olvasói levelek modellálják a nők életében, történelmében bekövetkezett, a női mozgalmak hatására kialakult változásokat is:

(50) *Az aranykalitka nyitva. A börtön zárva. Az elmúlt 50 év emancipációs harcát megvívtuk. Tanultunk, dolgoztunk, csábítottunk, és váltunk. Éltünk. S közben nem jutott idő a legfontosabbra. A jövőbe nézni. Önmagunkba nézni.*

A vizsgálatba bevont időszak alatt egyforma intenzitással jelen lévő, állandósult narratíva-motívumnak bizonyult a gyermekszülés, a gyermeknevelés és az anyaság szépségének hangsúlyozása. Az e témában íródott levelek korábban is kerütek a tárgyilagos szóhasználatot: pl. a *terhesség*, *szülés*, *szoptatás* megnevezéseket, és sokkal inkább előnyben részesítették a metaforikus szóképeket, a választékos kifejezéseket: *kis élet cseperedett szívem alatt, végre-valahára hozzánk is benézett a gólya*. Különösen szép példája ennek a következő olvasói levélből vett részlet:

(51) *A fodor alá rejtett kútfő szomját oltotta a kis csöppségnek, kinek homlokán apró gyémánt izzadságcseppek ragyogtak, szája sarkában opálszínű igazgyöngy az anyatejecske.*

Az anyaság ismétlődő motívuma ellenére maga a *gyerek* lexéma és szokásos szinonimái nem gyakran fordulnak elő a korpuszban. Helyettük metaforikusabb és emocionálisabb töltetű szókapcsolatokkal találkozhatunk gyakrabban: *kis csöppség*, *nagy lókötő*, *rosszcsont*, *kismanó*, *kicsi*, *gyönyörűség*, *kisördög*, *kis királylány*, *hercegnő*, *tücsök*.

Az olvasói levelek további, időtől függetlenül állandó narratíva-motívuma a boldogságkeresés. Ez az a narratíva, ami a legtöbb levélben implicit képekben, megszemélyesítésekben ölt formát, legtöbbször azonban egy ki-be csukódó doboz formájában írják le. Ebbe, az ún. *boldogság-dobozba* helyezik el a levélírók a szép emlékeket, s a boldogság – a leírások alapján – úgy definiálható, mint az életünkből gondosan elcsomagolt pillanatfelvételek összessége. A korpuszban második leggyakrabban előforduló szókép a *gyémánt* metaforája volt. A női olvasói levelekben a gyémánt a nő értékeit, értékességét szimbolizálja. A hasonlat úgy bontható ki, hogy a nő erős, azaz (meg)törhetetlen, mint maga a gyémánt. Az egyik közölt olvasói levél címében is ezzel a metaforával találkozhatunk: *Erős, mint a gyémánt!*

A fentiekben említett állandósult retorikai eszközökön és narratíva-motívumokon kívül a női nyelvhasználati markerek is állandónak bizonyultak. Mindazok a nyelvi-nyelvhasználati elemek és beszédaktus-típusok, amelyek az elmúlt évek gender-szempontú nyelvészeti kutatásának is tárgyát képezték, mint például bocsánatkérés, panaszkodás, retorikai kérdések feltevése, finomkodó és udvarias nyelvhasználat, melléknevek halmozott használata, emocionális túlfűtöttség, túlzást és fokozást kifejező nyelvi eszközök gyakori használata stb. (áttekintően l. Reményi 2001), visszaköszönnek a *Nők Lapja* olvasói leveleiben is.

4. 2. Kitekintés a kutatás problémáira

A kutatás jelen szakaszában megválaszolatlan kérdésként merülnek fel a következők: mennyiben tudták/tudják befolyásolni a *Nők Lapja* szerkesztői elvei az olvasói levelek nyelvi minőségét. Pontosabban a rovatvezetők, a szerkesztők és az újságírók saját írói stílusa rányomja-e, rányomhatja-e a bélyegét a levélírók stílusára? Bizonyos, hogy a *Nők Lapja* nyelvhasználati stílusa valamennyire befolyásolhatja az olvasói levelek kvalitását, s például a korrektúrázás folyamatában bekerülhetnek a szövegbe új elemek is. Előfordulhat, hogy a levélírók az újságírók egyéni írásmódjának utánzására törekszenek. Ahhoz, hogy a stílusutánzás kérdését pontosabban ítélhessük meg, további összehasonlító elemzésekre van szükség. A stílusutánzással kapcsolatos az is, hogy megtalálhatók-e az olvasói levelekben a divatos bestsellerek lenyomatai (pl. Bridget Jones naplója, Bódis Kriszta írásai). Feltételezhetjük, hogy a levélírókra hatással vannak olvasmányaik, s abban a stílusban próbálnak írni, amelyikben a kortárs nőírók is írnak. E párhuzam pontosabb feltérképezése szintén összehasonlító vizsgálatokat igényel.

Az elemzés eredményeinek validitását a következő tények is korlátozhatják. Egyrészt az, hogy a lapba bekerülő leveleket válogatják, korrektúrázzák. Másrészt valószínűsíthető, hogy a *Nők Lapját* az értelmiségi nők olvassák gyakrabban, és ebből következően feltételezhető, hogy az iskolázottabb nők rétege ragad tollat, és ír levelet valamelyik rovatba. Az elemzett olvasói levelekből csak ritkán derül ki a levélíró foglalkozása, mindazonáltal a levelek választékos szókincse és szintaktikai megszerkesztettsége szűkebb levélírói réteget feltételez.

Végül további befolyásoló tényezőként kezelendő annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a közlésre került olvasói levelek mennyiben kell, hogy megfeleljenek a lap által közvetített nőkép szegmenseinek. Erre a kérdésre akkor kaphatunk választ, ha az olvasói levelekben megjelenő nőképet összevetjük a lap más rovataiban preferált nőképpel. A sajátosan női markerek meghatározását valamennyire megnehezítette az is, hogy jelenleg – tudomásom szerint – összehasonlításra lehetőséget adó férfi olvasói levél korpusz nem áll rendelkezésre.

¹ Az antik levélírói hagyományok nyomán úgy tartjuk, hogy a levél a személyes beszélgetést és a személyes szóbeli közlést helyettesítő műfaj, stílusa mégis eltér a szóbeliségre jellemző elemektől, minthogy a levélírónak lehetősége van mondanivalójának gondos megfogalmazására, javítására, átírására. A levél grammatikai és lexikai jegyeiben keverednek az írásbeliség és a szóbeliség elemei (Runge és Steinbrügge 1991).

² A példák idézése két formában történik: egyes kiragadott részletek idézése a szövegtörzsben dőlt betűtípussal szedve és idézőjellel, hosszabb levélrészletek közlése számozott példaanyagban.

Irodalom

- Becker-Cantarino, B. 1999. Leben als Text. Briefe als Ausdrucks- und Verständigungsmittel in der Briefkultur und Literatur des 18. Jahrhunderts. In: Gnüg, H. – Möhrmann, R. (Hg.) *Frauen Literatur Geschichte*. Stuttgart – Weimar: Metzler. 129-146.
- Benard, Ch. – Schlaffer, E. 1992. *Tűsarkú cipőben hátrafelé...is tudunk annyit, mint a férfiak*. Budapest: Hungaroprint.
- Bovenschen, S. 1976. Über die Frage: Gibt es eine weibliche Ästhetik? *Ästhetik und Kommunikation*, 25. 60-75.
- Gal, S. 2001. Beszéd és hallgatás között. *Replika*. 45-46/163-189.
- Hämmerle, Ch. – Sauer, E. (Hg.) 2004. *Briefkulturen und ihr Geschlecht. Zur Geschichte der privaten Korrespondenz von 16. Jahrhundert bis heute*. Köln: Böhlau Verlag.
- Kende A. 2001. *Születéstörténetek: Az anyává válás narratívái*. www.feek.pte.hu
- Kroll, R. (Hg.) 2002. *Metzler-Lexikon. Gender Studies und Geschlechterforschung*. Stuttgart-Weimar: Metzler.
- Kuppler, E. 1995. Weiblichkeitsmythen zwischen gender, race und class. In: Bussmann, H. – Hof, R. (Hg.) *Genus*. Berlin: Kröner. 267-289.
- Lévai K. 2003. *Pillangóhatás*. Budapest: Osiris Zsebkönyvtár.
- Lindhoff, L. 1995. Einführung in die feministische Literaturtheorie. Stuttgart: Metzler.
- Nagy F. – Szakácsné Farkas J. – Vágóné Miklós I. 1983. Nőies és férfias szövegsajátosságok. In: Rácz, E. – Szathmári, I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó. 139-248.
- Nagy F. 1980. *Kriminallsztikai szövegnyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Neményi M. 1999. *Csoportkép nőkkel*. Budapest: Új Mandátum.
- Nenard, Ch. – Schlaffer, E. 1992. *Tűsarkú cipőben, hátrafelé ... is tudunk annyit, mint a férfiak*. Budapest: HungaPrint.
- Nünning, V. – Nünning, A. 2004. *Erzähltextanalyse und Gender Studies*. Stuttgart – Weimar: Metzler.
- Reményi A. Á. 2001. Nyelv és társadalmi nem. *Replika*. 45-46/153-161.
- Ries, N. 1997. *Russian Talk. Culture and Conversation during Perestroika*. London: Cornell University Press.
- Runge, A. – Steinbrügge, L. (Hg.) 1991. *Die Frau im Dialog. Studien zu Theorie und Geschichte des Briefes*. Stuttgart: Kröner.
- Schabert, I. 1995. Gender als Kategorie einer neuen Literaturgeschichtsschreibung. In: Bussmann, H. – Hof, R. (Hg.) *Genus*. Berlin: Kröner. 163-169.
- Schmidbauer, W. 1993. „Du verstehst mich nicht”. *Die Semantik der Geschlechter*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Szalai Á. 1976. A férfias és a nőies stílus jellegzetességei. In: Nagy, F. (szerk.) *Két tanulmány az alkalmazott nyelvészet témaköréből*. Budapest: ELTE. 3-48.
- Weigel, S. 1983. Der schielende Blick. Thesen zur Geschichte weiblicher Schreibpraxis. In: Stephan, I. – Weigel, S. (Hg.) *Die verborgene Frau*. Berlin: Schmidt. 83-137.